

Taalbeschouwing en werkwoordspelling

Betty Cranshoff

Het Stedelijk Pedagogisch Centrum van Antwerpen (PCA) heeft onlangs **Taalbeschouwing en werkwoordspelling** gepubliceerd, een leergang gebaseerd op *Eigenwijzer* van Pepermans & Van Herck (1985). Deze leergang biedt een efficiënte didactische benadering voor werkwoordspelling aan, in hoofdzaak bestemd voor de hoogste jaren van de basisschool. In dit artikel zullen we dieper ingaan op de werkwoorddidactiek en onze oplossing toelichten.

Historiek

W

erkwoordspelling is een onderdeel van taal waarover het nooit stil is geweest. D- of t-fouten komen regelmatig voor, zelfs de beste spellers zondigen wel eens tegen de eindletters van een werkwoord.

Om het probleem van de werkwoordspelling op te lossen zijn al verschillende voorstellen uitgewerkt. Sommigen menen dat de taalcommissie die spelling moet vereenvoudigen, anderen pleiten voor het efficiënter aanleren van de werkwoordspelling. Het eerste voorstel om de spelling te wijzigen, stuit op een enorme weerstand. Daarom heeft het PCA een oplossing gezocht in de zin van het tweede voorstel, nl. de didactiek verbeteren.

Om een beter inzicht te krijgen in de leerinhoud van de werkwoordspelling heeft het PCA in samenwerking met de Universitaire Instelling Antwerpen (UIA) een aantal onderzoeken uitgevoerd. De vaststellingen tonen aan dat er een aanzienlijk verschil bestaat

tussen wat de school in verband met werkwoordvormen aanbiedt en wat de kinderen blijken nodig te hebben voor hun eigen schrijfprodukten. De leerstof op dit terrein is doorgaans veel te uitgebreid. Het aantal werkwoordvormen dat kinderen zonder fouten moeten leren schrijven, zullen we dus moeten inperken. Deze gedachtengang is niet nieuw en is al eerder toegepast voor woorden met een vast woordbeeld. Beredenering en onderzoek hebben tenslotte geleid tot een lijst van 1.069 frequente werkwoordvormen.

Een overzicht van frequente werkwoordvormen volstaat natuurlijk niet om de werkwoordspelling te verbeteren. De kwestie is ook om die vormen op een efficiënte manier aan te leren. Jef Pepermans (UIA) en Paul Van Herck (PCA) hebben voor een algoritmische aanpak geopteerd. Het algoritme van professor Georges De Schutter (UIA) heeft de voorkeur gekregen. Dit algoritme beantwoordt aan de gestelde voorwaarden: de leerlingen verwerven met het algoritme inzicht in de spelling van de werkwoorden en het algoritme bezit een eenvoudige technische opbouw. Deze nieuwe benadering

heeft tot de methode voor werkwoordspelling geleid, verschenen onder de titel *Eigenwijzer*.

De leerkrachten in de basisschool kenden bij het uitproberen van het boek vooral positieve ervaringen. De negatieve aspecten bleken oplosbaar.

In de eerste plaats wensten ze de didactiek voor het aanleren van het algoritme grondiger uit te werken. Vervolgens opteerden ze voor een scheiding tussen handleiding en opdrachtenbundel. Ze wensten ook de bruikbaarheid naar niet-Nederlandstaligen uit te breiden. Tenslotte zochten ze naar toepassingen die het natuurlijke schrijven benaderen.

Resultaat

De samenwerking tussen klasseleerkrachten en het Stedelijk Pedagogisch Centrum heeft geleid tot een uitgewerkte leergang *Taalbeschouwing en werkwoordspelling*. De principes van *Eigenwijzer* zijn bewaard gebleven.

Aanvankelijk leert de leerling de grammaticale begrippen die hij nodig heeft voor de spelling van werkwoordvormen. We noemen het werkwoord, het voltooid deelwoord, de infinitief, de persoonsvorm,... Enerzijds is het aantal begrippen zo beperkt mogelijk gehouden, anderzijds zijn begrippen dikwijls een noodzaak om duidelijk te zijn. Zo komt het begrip 'zelfstandig naamwoord' aan bod om het begrip 'werkwoord' beter te kunnen afbakenen.

De vulling van de grammaticale begrippen gebeurt op een manier die aansluit bij de nog vrij naïeve kennis van het taalsysteem waarover de leerling op die leeftijd beschikt. De leerlingen in de basisschool hebben geen nood aan wetenschappelijke definities. Belangrijk is dat de leerlingen operationele definities verwerven die leiden tot het identificeren van bepaalde vormen zoals persoonsvorm, voltooid deelwoord, meervoud, ...

Een voorbeeld uit de handleiding van *Taalbeschouwing en werkwoordspelling*:

1. *Werkwoorden vertellen wat er gebeurt, wat iemand doet.*
2. *Een werkwoord heeft één infinitief en één voltooid deelwoord en nog enkele andere vormen.*
3. *De infinitief is de vorm van het werkwoord die in het woordenboek als woord is opgenomen.*
4. *Het voltooid deelwoord is de vorm van het werkwoord die zegt dat het voorbij is. Je kan er meestal ik heb of ik ben voor zetten.*

Ter vergelijking geven we de definitie uit ANS:

Het voltooid deelwoord wordt gebruikt als verbaal complement gecombineerd met een hulpwerkwoord. Als het voltooid deelwoord in de functie van een adjectief wordt verbonden met een koppelwerkwoord, vormt het daarmee een naamwoordelijk gezegde.

Kinderen hebben geen boodschap aan dit soort taalkennis. Het accent in de leergang ligt wel degelijk op de taalbeschouwelijke benadering.

Een voorbeeld uit *Taalbeschouwing en werkwoordspelling*:

Lesdoel: de leerlingen weten dat de gebiedende wijs geen persoonsvorm is. De benadering gebeurt vanuit receptiezen:

Neem een grote aardappel. Kook het water.

Deze zinnen zou je ook zo kunnen zeggen:

Je schilt een grote aardappel. Je kookt het water.

De leerlingen stellen vervolgens vast dat 'je neemt' en 'je kookt' persoonsvormen zijn met een onderwerp; dat 'neem' en 'kook' werkwoorden zijn, die wel persoonsvormen lijken, maar er is geen onderwerp. Het zijn werkwoorden in de gebiedende wijs.

De leergang doorbreekt soms de traditionele volgorde van het aanleren van begrippen. Zo gebeurt het herkennen van de persoonsvorm gewoonlijk eerst in enkelvoudige zinnen in een onvoltooid tijd. Wanneer de leerlingen dan later zinnen in een voltooid tijd ontleden, rijst er dikwijls twijfel over de persoonsvorm. Uitleggen wat een persoonsvorm is, gaat vlotter als de leerlingen al een infinitief en een voltooid deelwoord herkennen. Deze volgorde van aanleren is niet alleen eenvoudiger, maar betekent ook tijdswinst.

Differentiatie is in het eerste deel ingebouwd en richt zich voornamelijk naar correct taalgebruik. Het heeft geen zin te streven naar de juiste schrijfwijze als de leerling een verkeerd woordgebruik of woordvorm hanteert.

We weten dat taalverwerving een hypothetisch proces is. De taalleerder maakt een voorlopige veronderstelling en stuurt deze voortdurend bij. Het toetsen van de hypothese gebeurt door interactie, door wisselwerking met de omgeving. Nochtans vindt een leerling ook baat bij een intentionele leersituatie. Zo gaan we expliciet in op het gebruik van 'ik ben' of 'ik heb', de verleden tijd van sterke werkwoorden,... Ook bieden we rechtstreekse hulp aan onder de vorm van werkwoordenlijsten.

Het tweede deel van de leergang betreft de werkwoordspelling met de algoritmen *Eigenwijzer I* en *Eigenwijzer II* (zie bijlage 1). Het gebruik van de algoritmen wordt stelselmatig aangeleerd. De bedoeling is dat de leerlingen de Eigenwijzers leren gebruiken om ze na verloop van tijd spontaan toe te passen. De geselecteerde reeks van 1.069 werkwoorden vormt het uitgangspunt om de algoritmen aan te leren. Het systematisch aanleren van het algoritme lichten we toe door enkele excerpten uit de handleiding en

de opdrachtenbundel te geven in bijlage 2.

Omdat spellingbeheersing geen doel op zich is, maar een onderdeel van schrijfvaardigheid, is geopteerd om oefeningen toe te voegen die ruimer opgevat zijn dan alleen invullen van de eindklank. Bij de oefening in bijlage 4 lezen de leerlingen de tekst in stilte en bedenken ze de ontbrekende woorden. Deze worden mondeling besproken naar betekenis en vorm. Daarna volgt de schriftelijke opdracht met aandacht voor de schrijfwijze. Hierbij werken de leerlingen zelfstandig, twee aan twee of wordt de volledige tekst gedictieerd.

Naast de uitgewerkte didactiek voor de grammaticale begrippen en de algoritmen, zijn er ook toetsen voorzien. Zo kan de leerkracht nagaan tegen welk schema de leerling fouten maakt of op welk niveau zich de uitval situeert, nl. het hanteren van het algoritme of het verinnerlijken ervan.

Met deze aanpak beogen we de effectiviteit van het spellingonderwijs te verhogen zonder de tijdsinvestering op te drijven, integendeel zelfs.

Betty Cranshoff

*Stedelijk Pedagogisch Centrum Antwerpen
Meerlenhoflaan 30 - 2660 Hoboken*

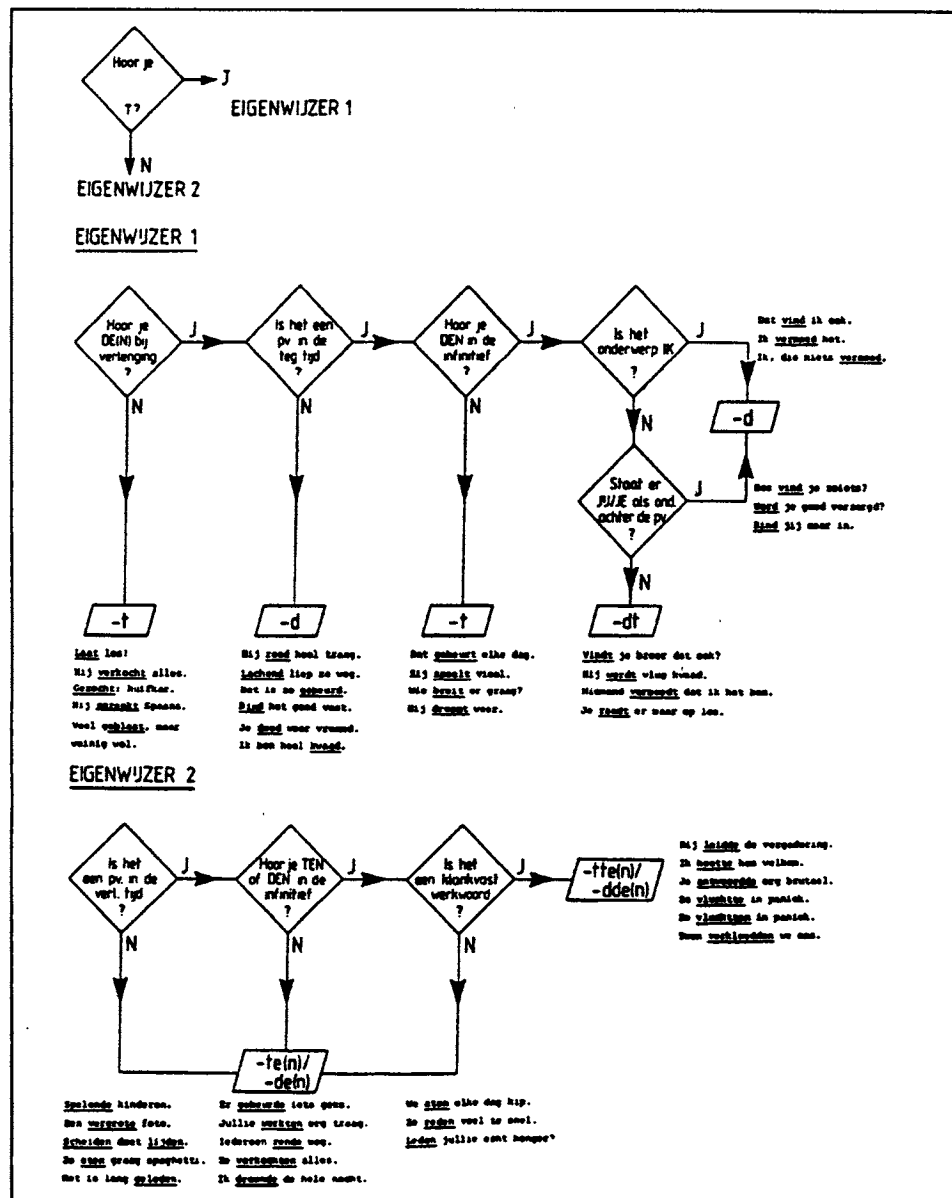
Noot

De leergang *Taalbeschouwing en werkwoordspelling* is te verkrijgen op het Stedelijk Pedagogisch Centrum Antwerpen, Meerlenhoflaan 30, 2660 Hoboken, tel. 03/830.01.11. De handleiding en de opdrachtenbundel kosten elk 200 BeF.

Daems, Fr. & J. Papermans: Werkwoorden spellen met Eigenwijzer. In: *Vonk* 20/3 (december 1990), p. 37-44.

Pepermans, J. & P. Van Herck: **Eigenwijzer**. Leuven/Amersfoort: Acco, 1985.

Bijlage 1: De algoritmen Eigenwijzer I en Eigenwijzer II

Bijlage 2: Het systematisch aanleren van de algoritmen

5.1 Eigenwijzer 1 : vraag 1 en 2

- Leerdoelen** Leerlingen maken kennis met Eigenwijzer 1 en 2.
Leerlingen passen vraag 1 en vraag 2 van Eigenwijzer 1 toe.
- Observatie** Begrijpen de leerlingen de vragen van het algoritme ?
Voeren de leerlingen de verlenging correct uit ?
- Introductie** Vertel.
Je hebt al geïfend in het schrijven van werkwoordsvormen die vaak voorkomen.
B.v. hij werkt, ik zing, ...
Vormen zoals gebeurt en gebeurd geven voor het juist schrijven problemen. Om d- of t-fouten te vermijden, zijn er **Eigenwijzers** ontworpen. We leren die Eigenwijzers gebruiken. In feite zijn het **wegwijzers**.
Leerkracht toont de Eigenwijzers.

Kern In elke Eigenwijzer vind je een aantal ja / nee-vragen. Beantwoord elke vraag. Als het antwoord ja is, ga je naar rechts (de volgende vraag). Als het antwoord neen is, ga je naar beneden: daar vind je de juiste schrijfwijze. Als je nauwgezet de Eigenwijzer volgt, vind je wat je moet schrijven. Hoe dat precies gaat, leren we stap voor stap.

Wanneer werk je met Eigenwijzer 1 ?

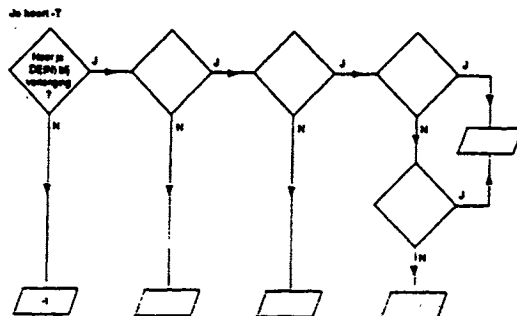
Als je achteraan T hoort, dan neem je Eigenwijzer 1. Opgelet ! Het gaat om wat je hoort !

We oefenen even:

ik word	Eigenwijzer 1
gebeurd	Eigenwijzer 1
je rijdt	Eigenwijzer 1
ik wachtte	Eigenwijzer 1 niet van toepassing
lachend	Eigenwijzer 1
plant	Eigenwijzer 1
ik wandelde	Eigenwijzer 1 niet van toepassing

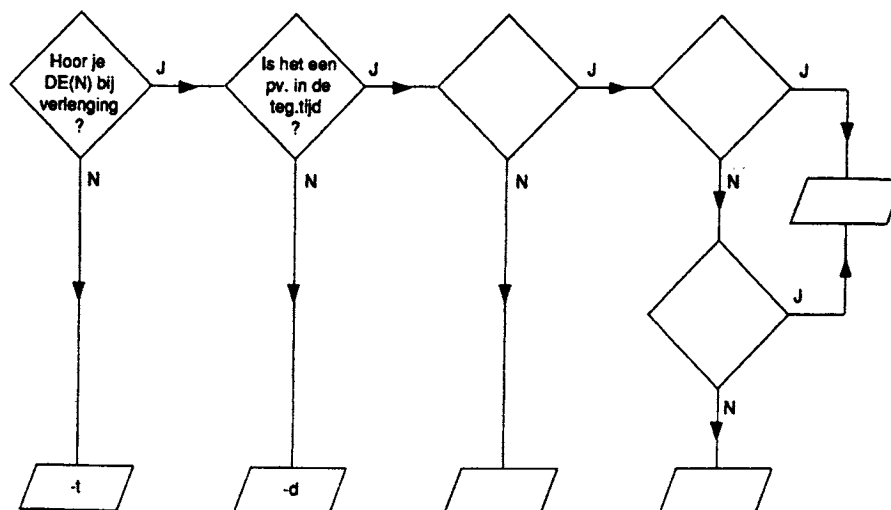
Hoe werk je met Eigenwijzer 1 ?

Eigenwijzer 1 bevat een reeks van 5 vragen. Die staan telkens in een ruit afgedrukt. Vanuit elke ruit kan je naar rechts (voor een ja-antwoord) of naar beneden (voor een neen-antwoord). De vragen in de ruitjes zijn heel kort geformuleerd. Hier zie je de eerste ruit. (Schema op het bord.)

Oefening 1

Je hoort -T

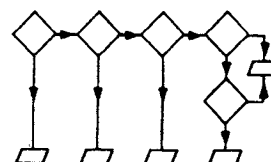
Pas de verlenging toe op de onderstreepte woorden.
Teken in het schema de weg om de eindletter te vinden.

Hoor je DE(N) bij verlenging ?

Schema's

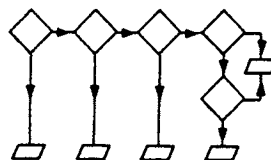
1. Hij springt van de wiplank.

.....

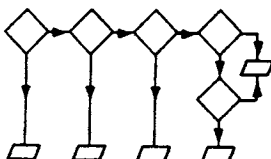
2. De rekening is betaald.

.....

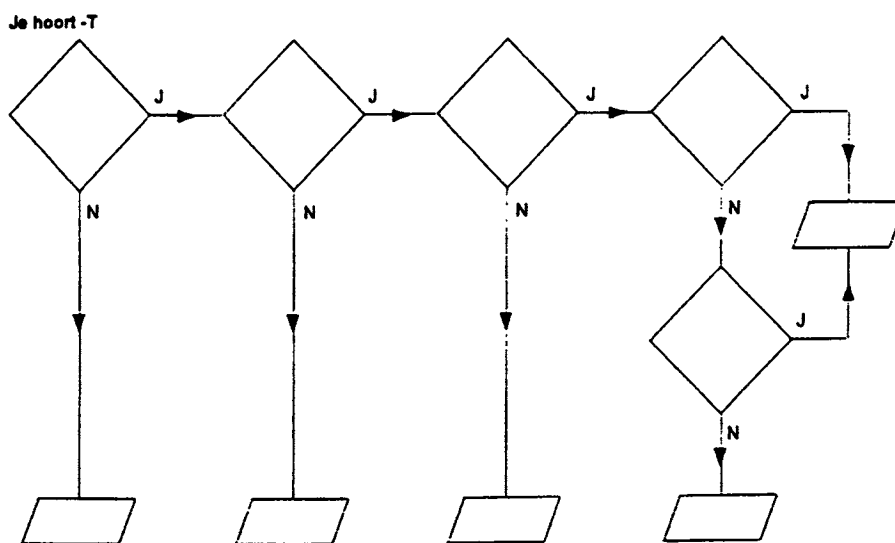
3. De dirigent neemt zijn plaats in.

.....

Oefening 2

Vul vraag 1 en vraag 2 van Eigenwijzer 1 in. Schrijf ook de eindletters op.

Gebruik Eigenwijzer 1 om de eindletter juist op te schrijven.

1. bereiken	Hij zeker zijn doel.
2. bedragen	Hoeveel de som ?
3. vliegen	Het tapijt is een verhaal uit 1001 Nacht.
4. vertellen	Dat heeft hij me nooit
5. doen	Gisteren hij zijn best.
6. denken	Hij dat het fout is.
7. schrikken	Zij niet gauw.
8. verdienen	Dat heb je !
9. volgen	Een volgen..... nummer verschijnt in april.
10. zingen	trokken ze verder.

Bijlage 3: Een voorbeeld uit de opdrachtenbundel

Oefening 38

De tekst komt uit het boek "Winterkinderen" van Berlie Doherty. Het is een spannend avonturenverhaal.

Lees de tekst. Vul de onvolledige woorden verder aan. Gebruik Eigenwijzer 1 en 2.

DE RIT

Vanaf het moment dat ze vertrokken waren, had Catherine het gevoel dat het een heel bijzonder uitstapje zou worden.

De bus r..... traag van Sheffield naar de heuvels van Derbyshire en st.....

hier en daar om dorpsbewoners en mensen van de afgelegen boerderijen te laten instappen. En telkens als de bus optrok om zijn vertrouw..... rit voort te zetten, v..... ze een vreemde opwindning en vrees. Ze dr..... haar

gezicht tegen het koude raampje en keek naar de groene vallei die nu ver onder hen lag, en naar de kleine groepjes grijze gebouwen, waarvan alleen de rook uit de schoorstenen erop wees dat er mensen w.....

Hoe zou het hier geweest zijn vóór er bussen r....., dacht ze. Vóór er wegen aangel..... werden?

Patsy en Andrew zaten op de bank achter haar. Daarachter zaten mama en papa samen en vou..... met veel moeite een stafkaart op.

Catherine hiel..... van die kaart. Ze v..... het prettig om de namen van de dorpen, rivieren en heuvels te lezen. Zelfs de velden hadden soms namen.

Howards veld, waar grote stenen lagen en waar de wind fluisterde.... zuch..... En het veld van Catherine. Daar gingen ze vandaag heen.

"Catherine we gaan uitstappen."

Papa zwier..... zijn rugzak over zijn schouders en nam Andrew bij de hand. Patsy liep achter hen.

Mama en Andrew hadden hen intussen ingeh..... en ze haa..... zich verder langs het kronkel....., smalle pad.

We kunnen het pad verl....., zei Catherine. Daar staat een oude schuur.

Een afgelegen schuur. Wat voorspel..... dat?

